

Оксана БОЙКО
Андрій СЕМЕНЮК

Кафедра реставрації та реконструкції архітектурних комплексів,
Національний університет "Львівська політехніка"

ARCHITECTURE OF THE MONASTERY OF ST. BERNARD IN SOCAL

МОНАСТИР ОТЦІВ БЕРНАРДИНІВ У СОКАЛІ: ІСТОРИЯ ТА АРХІТЕКТУРА

© Семенюк А., Бойко О., 2012.

Анотація: Розглянуто історію виникнення та прослідковано еволюцію розвитку монастиря оо. Бернардинів в Сокалі. Розкрито архітектурно-стилістичні особливості монастиря.

Ключові слова: монастир, архітектурна стилістика, костел, бернардинці, архітектурний комплекс.

Annotation: the article describes the history of the foundation and the steps of the development of the Bernardin monastery in Socal. The architecture-styling features of the monastery.

Key words: monastery, architectural stylistic, roman catholic Church, bernardins, architectural complex.

Монастир оо. Бернардинів у Сокалі знайшов своє місце в історично-мистецькій культурі. Багатою є бібліографія, присвячена чудотворній іконі Матері Божої Сокальської (М. Голубець), мистецькому вистрою (А. Бетлей), а також історії ордену (С. Баронч). Більшість праць, зокрема М.-Б. Стенчинського, Б. Сокальського, Ю. Захаревича мають історичний та краєзнавчий характер. Хоча бібліографія, присвячена сокальському Бернардинському монастирю досить велика, однак дослідження його архітектури на сьогодні не проведено.

1. Історія пам'ятки. У Сокаль орден бернардинів запросили 1599 року. Їм було виділено ділянку під будівництво монастиря на лівому березі Бугу, не дивлячись на те, що 1519 року, після знищення міста під час татарського нападу, Сокаль був новолокаваний на високому правому березі. Спочатку монастирю подарували дерев'яний костелик з чудотворною іконою Богородиці. Фундацію привілеєм підтвердив король Зигмунд III, князь Ян Острозький пожертвував 5 тис. золотих, а Єронім Язловецький подарував земельну ділянку для видобування глини і виробництва цегли. Будівництво монастиря і костелу розпочалося 1604 року за проектом невідомого з імени надвірного архітектора сандорського воєводи Юрія Мнішка та отця Бернарда Авелідеса, який будував львівський Бернардинський монастир. Велику роль відіграв також тодішній ігумен о. Бенедикт Анзери. Монастир зводився впродовж 15 років, позаяк будівельні роботи були ускладнені через болотисті ґрунти. Для зміцнення фундаменту доводилося у глибокі рови забивати вільхові палі, засипати їх шлаком та негашеним вапном і навіть заливати олією.

*Рис. 1. Монастир оо. Бернардинів в Сокалі перед пожежею 1843 р.
Рисунок з літографії Фабіянського. За: Tygodnik ilustrowany. – № 143*

*Рис. 2. Бернардинський монастир в Сокалі після пожежі 1843 року на рисунку
М.-Б. Стенчинського 1847 року. За: Stęczyński M.-B. Okolice Galicyi*

Роботи розпочали з будівництва монастиря з північної сторони запланованого костелу. Біля 1600 року розібрали старий костелик, а ікону Матері Божої перенесли до захристії нового храму. Після 1611 року закінчили наву і вівтар, заклепили баню і звели вежу. Тоді ж здійснили оздоблення інтер'єру костелу. Ігумен Павло Ленчицький 1613 року виготовив великий вівтар. Чудотворну ікону разом зі згаданим вище провізоричним вівтарем встановили при лівій стіні пресвітерію. Ігумен Ленчицький змінив первісне планування монастиря, ймовірно, авторства о. Бенедикта, значно розбудувавши його структуру і розташувавши монастирський корпус з південного боку костелу. Від 1614 року роботами в монастирі керував о. Кипріян Куклінський. Стіни костелу вкрили розписами і прикрасили склепіння нави «таким чином, як вже у вівтарі попередньо учинено». 1617 року наступний ігумен Вінцентій Моравський вирішив повернутись до первісного проекту, що зберігався у Львівському монастирі. Монастир знову розпочали будувати з північного боку костелу. Моравський влаштував у костелі нову підлогу і приступив до будови каплиць, розташованих симетрично по боках нави: Матері Божої з вівтарем з хенцінського мармуру, що прилягала з півночі, та Св. Анни – з південного боку. Під час його ігуменства збудовано вівтар Св. Франциска, який стояв під вівтарною аркою костелу, та вівтар Св. Миколая, розташований поряд з амвоном. Навпроти були встановлені стояки, посвячені св. Михайлові та Ангелу Хоронителю. При влаштуванні стали у вівтарі, з нього усунули провізоричний вівтар Матері Божої, а чудотворну ікону перенесли у вівтар Св. Анни, Урочисте перенесення ікони до посвяченого їй вівтаря відбулося після посвячення костелу – 14 квітня 1619 року.

Важливу інформацію щодо подальшої розбудови монастиря містить лист ігумена до Томи Замойського від 8 квітня 1634 року про відправлення до Сокаля «*Pana Jana Burgrabiego*», який мав «*виконати обміри цілого монастиря*». Тут йдеться про заможського архітектора Яна Ярошевича, який на той час був бурмістром Замостя. На жаль, в листі нема однозначності, чи архітектор є творцем проекту костелу, чи, радше, монастиря або його укріплень, про невелику будову яких (конкретно про одну з веж) писав Сокальський ігумен. В хроніці під роками 1633-1634 занотовано великі суми, надані Михайлом Острозьким на неозначену ближче «фабрику» костелу і монастиря. Укріплення розбудовувались ще впродовж 10 років коштом житомирського старости Яна Тишкевича.

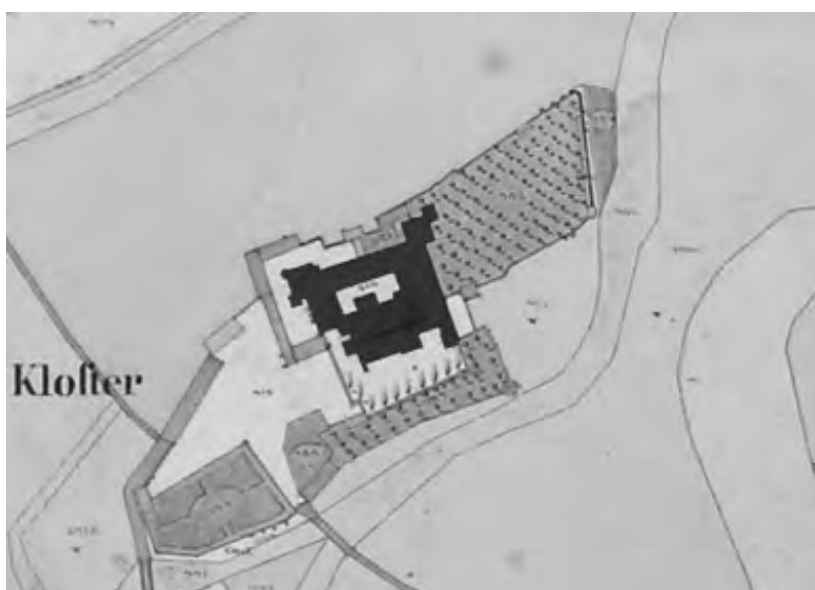

Рис. 3. Бернардинський монастир на кадастровій карті Сокаля, 1854 р. ЦДІАУЛ

Вистрій костелу влаштовувався до 30-х років XVII ст. У 1621-1623 роках під час ігументства о. Лаврентія Пруса виготовлено новий вівтар Матері Божої, тому що «виставлений 1618 року о. Моравським видавався дуже скромним». У 1633-1634 роках коштом Яна Гральського і Себастьяна Павловського були збудовані хори і влаштовані органи. Сокальська святиня перетворилася в марійний санктуарій, який можна було порівнювати з ченстоховським. 1662 року Юрій Любомирський, Дмитро Вишневецький та Станіслав Ревера Потоцький до костелу пожертвували кільканадцять здобутих російських та піхотних угорських хоругв, які вивішено у вівтарі.

Монастир став осередком паломництва католиків усієї Речі Посполитої, які шукали тут зцілення перед чудотворною іконою Богородиці. За легендою, цей образ був написаний малярем Венжиком, який втратив зір і був зцілений перед іконою Ченстоховської Божої Матері. Він поклявся її відтворити і подарувати костелові. Чотири рази Венжик відвідував Ясну Гору, і лише після четвертої прощі до Ченстохови, ікона була завершена, і «засяяла надзвичайною ясністю і красою». 1680 року о. Ян Капістран Юркевич прирівняв Сокальський монастир до монастирів Лорето в Італії, Монсарето в Іспанії і Ченстохови в Польщі. 8 вересня 1724 року відбулась коронація Сокальської Чудотворної Ікони. 1748 на вежі був встановлений годинник (майстер Я. Чернявський), який замінили новим 1857 (майстер Л. Гарашук). 1732 року були укріплені монастирські мури, зокрема піднята їх висота.

*Рис. 4. Стан Бернардинського монастиря після воєнних дій 1915 року.
Зруйнована крухта та монастирські приміщення*

Австрійська влада 1784 року ліквідувала Бернардинський монастир, а через те, що 1772 року міський парафіяльний костел згорів, монастирський перетворили на парафіяльний.

Велика пожежа монастиря 1843 року потягла за собою великі зміни у загальному образі монастиря. Тоді ж була знищена чудотворна ікона. З цілого комплексу вціліли: вежа, дзвіниця та ризниця. Вже 1848 року закінчилася відбудова монастиря, в головному вівтарі помістили копію давньої ікони Богородиці львівського художника Машковського. Ще одна пожежа року 1870 знищила монастир так, що пізніше відновлення затерло його давній характер. З монастирських укріплень залишилися лише дві башти та рештки нині вже перебудованих мурів. Відбудував монастир архітектор Едвард Кун. 1872 року дах костелу був покритий оцинкованого бляхою, а каплиці – мідною. Розписи стін виконав краківський художник Ф. Недзведський в академічному стилі.

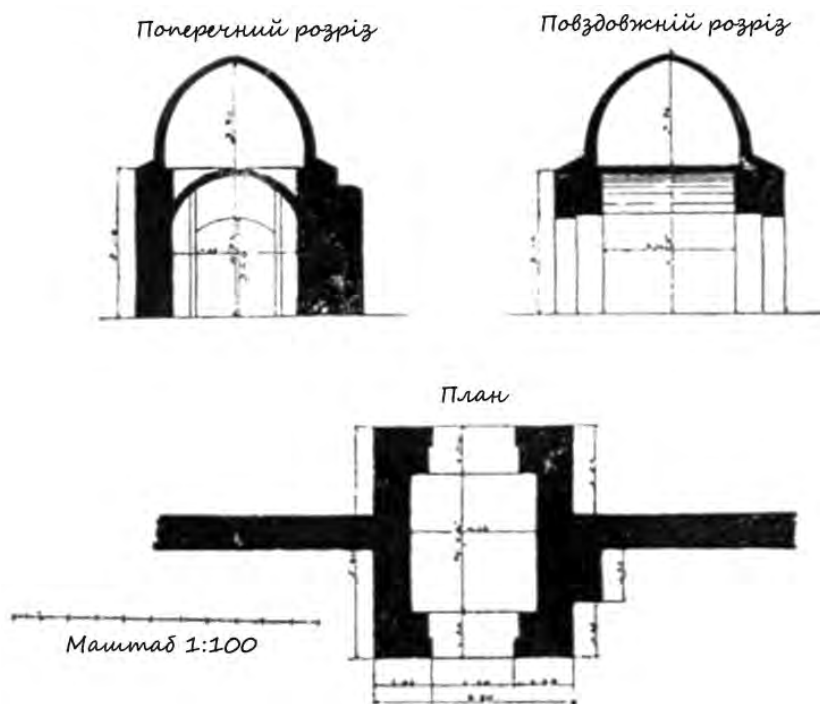

Рис. 5. В'їзна вежа. Кресленник Ю. Захаревича 1892 р. За: *Teka konserwatorska*.

Найбільших руйнувань монастир зазнав під час I світової війни, особливо у 1915 році. У міжвоєнний період провели відновлювальні роботи, після яких деяких змін зазнала вежа, особливо її верхня частина. Стіни костелу були вкриті модерними розписами. Костел Бернардинського монастиря був парафіяльним для Сокаля практично до II світової війни. Монастир був чинним до 1951 року. У зв'язку з обміном територіями між СРСР та ПНР, коли перший отримав Забужжя разом з монастирем, в жовтні 1951 року останні монахи покинули монастир і перебралися до Лежайська, а багату бібліотеку і архіви перевезли до Кракова у створений архів Львівської архідієцезії.

Рис. 6. Бернардинський монастир з пташиного лету. Фото 1920-х років

В монастирських приміщеннях розмістили інтернат для перестарілих, а через 7 років – в'язницю суворого режиму з сектором для виконання найвищої міри покарання (пожиттєого ув'язнення) № 47, так звана «Сокальська зона».

27 березня 2012 року Бернардинський монастир знищила велика пожежа: згоріли костел, вежа дзвіниця, колишні монастирські корпуси.

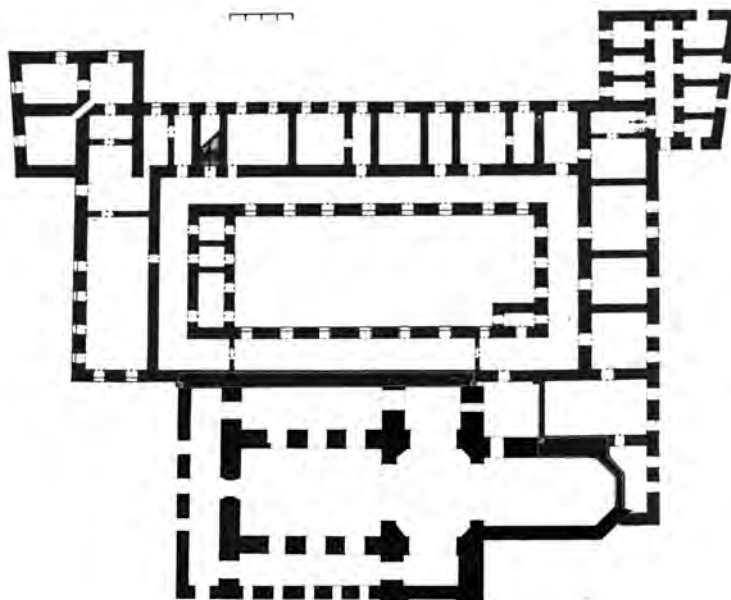

Рис. 7. План Бернардинського монастиря в Сокалі

2. Архітектура монастиря. ернардинський монастир розташований на лівому низькому березі Бугу, на рівнинній ділянці. Архітектурний комплекс монастиря складається з костелу Пр. Богородиці, вежі-дзвіниці, келій та оборонних мурів. Монастир оточений водами Бугу та укріплений оборонними стінами з наріжними вежами. До монастиря вело двоє в'їзних воріт – східні і південні. Перші завалились 1838 року, а другі розібрали у радянський час. Територія монастиря була поділена на зони відгороджені внутрішніми мурами: господарську, садово-городню, цвинтарну і репрезентативну – партерну.

Рис. 8. Південне прясло монастирських укріплень. Фото 1920-х років

Костел Пр. Богородиці Бернардинського монастиря – мурований з цегли, трина-
вовий, чотиристовповий з трансептом та квадратною крухтою від заходу, вкритий
високим двосхилим дахом. Архітектурне вирішення фасадів доволі аскетичне. Цікавою
конструктивною особливістю є те, що купол, який перекриває центральний простір
ховається під дахом, а ззовні виділяється лише світовий ліхтарик. В північно-східному куті
костелу, між трансептом і видовженим гранчастим вівтарем височить чотириярусна,
квадратова в плані, годинникова вежа, увінчана бароковою банею з ліхтарем.

*Рис. 9. Інтер'єр костелу. Вигляд на вівтар та хори.
Фото з архіву журналу «І», 2006 рік*

Чільний фасад акцентований триярусним причілком з круглим вікном на осі, боки
якого формують волюти; фронтон декорований пілястрами з іонійськими капітелями, яруси
по краях акцентовані пірамідками. Західна і східна стіни трансепту – причілкові. Трансепт
творюють дві каплиці: Св. Анни (зліва) та Чудотворної Ікони Богородиці (справа).

*Рис. 10. Вигляд на вівтар
та вежу Фото 2006 року.
Архів журналу «І»*

Рис. 11. Монастир після пожежі 2012 року

Монастирські споруди прилягають до північного фасаду костелу, забудовані периметрально, утворюючи прямокутне внутрішнє подвір'я. Двоповерхові, розпланування коридорної системи. Північно-західний та північно-східний наріжники монастирських корпусів у формі фортечних бастионів. Серед невеликих келій монастир має декілька великих залів: рефектаря (трапезної), бібліотеки, залу засідань. В костелі є велика крипта, що служила усипальницею не лише для ченців-бернардинів, котрі мали свою окрему гробницю, але й для світських осіб, в основному, навколишньої польської шляхти.

Література:

1. Бетлей А. Монастир оо. Бернардинів в Сокалі. Джерела до історії мистецтва монастиря в XVII-XVIII ст. // Вісник Інституту Урзахідпроектреставрація. – Ч. 6. – Львів, 1997. – С. 96-106.
2. Голубець М. З історії міста Сокаля // Надбужаничина. – Т. 1. – Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1986. – С. 165-180.
3. Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР. – Киев: Будівельник, 1985. – С. 203.
4. L.S. Kościół ks. Bernardynów w Sokalu // Tygodnik ilustrowany. – № 143. – Warszawa, 1862. – S. 243-244. (Ситуаційний план).
5. Okolice Galicyi Macieja Bogusza Stęczyńskiego. – Z. VII. – Lwów, 1847. – S. 115-118.
6. Sokalski B. Powiat Sokalski pod względem geograficznym, etnograficznym, historycznym i ekonomicznym. – Lwów, 1893. – S. 318-327.
7. Zachariewicz J. Wycieczka w powiat Sokalski // Teeka konserwatorska. – Lwów, 1892. – S. 133-137.